

Kurtuluş Savaş'ında Esat Efendi (İleri)

Esad Efendi (İleri) During the Turkish War of Salvation

Ayten CAN TUNALI*

Öz

Esat Efendi'nin Türk Kurtuluş Savaşı yıllarındaki hizmetlerine ait bazı yeni bilgi ve belgeler değerlendirilerek, onun söz konusu Savaş'a katkıları hakkında açıklamaları havi bu çalışmanın kaynağını Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivine kendisinin bağışladığı dokümanlar oluşturmaktadır.

Gümülcine'li olan Esat Efendi, öğretmenlik yapmış, siyasi faaliyetlerde bulunmuş, şehrinin Osmanlı toprakları dışında kalmasından sonra İstanbul'a gelmiş, oradan da Aydın'a geçerek lise öğretmenliği yapmakta iken Yunan işgali başlamış ve kent Yunan birliklerinin eline geçmiştir. Bu sıralarda Kuva-yı Milliye güçlerine katılan Esat İleri, önemli işler başarmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde iki dönem milletvekilliği yapmıştır. Onun bu yıllardaki faaliyetlerine ait bilgiler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kuva-yı Milliye, Aydın, Yunanlılar, Kurtuluş Savaşı, Gümülcine, Müftü*

Abstract

The documents which are donated by Esad Efendi himself, to the Archive of the Institute of the History of Turkish Revolution, constitute the source for this study which includes assessment of some of the new information and documents related to Esat Efendi's services during the Turkish War of Salvation.

Esad Efendi who was from Gümülcine, served as teacher, then involved in political activities and after the city was excluded from the Ottoman territories came to İstanbul. After that, he went to Aydın where he worked as a teacher in a high school and during that time Greek invasion has begun and the city was captured by

* Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Greeks. At that time, Esad Efendi took part in National Forces and achieved significant duties.

Esad Efendi served as a member of parliament for a two terms in the Turkish Grand National Assembly. In this paper the information about his activities during this time are studied.

Key Words: *National Forces, Aydın, Greeks, (Turkish) War of Salvation, Gümülcine, Müftü*

Esat İleri, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında hizmeti geçenler arasında yer alan sayılı kişilerden biridir. Savaş sırasında bizzat cepheye bulunmuş, bir taraftan da TBMM' de I. ve II. Dönem Aydın ve Menteşe milletvekilliği yapmıştır. Hayat hikâyesi ile ilgili olarak çeşitli yayın ve kaynaklarda verilen bilgiler, bir birini tekrarlar nitelikte olup yeterli olmadığı gibi bazı önemli yanlışlıkları da ihtiva etmektedir. Bunların başında hiçbir zaman babasının adını önad olarak kullanmadığı halde, başkalarının Mehmet Esat olarak adından söz edilmesi gelmektedir¹. Diğeri ise yazar, düşünür ve şairliğinin göz ardı edilmesidir. Basılmış ve basıma hazır notları, şiirleri bulunmakta ne var ki bunlardan hiç söz edilmediği gibi, milletvekili iken yaptığı konuşmalar, verdiği önergeler de, yeterince değerlendirilmemiştir. Kendisini din adamı olarak göstermediği, imamlık yapmadığı halde aldığı eğitimden dolayı "Din adamı" olarak gösterilmesi de dikkat çekicidir.

Öte yandan Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne sağlığında verdiği belgeler ve bıraktığı notlar, her nedense bugüne kadar dikkati çekmemiş ve kendisiyle ilgili yayınların hiç birinde kullanılmamıştır. Bu çalışmamızda adı geçen belgeleri esas alarak özgeçmiş ve özellikle Kurtuluş Savaşı ile I. Dönem milletvekilliği yıllarına ait bilgi ve belgeleri değerlendirmeye çalışacağız. Başvurduğumuz belgeler, 1943-1944 yıllarında kendisince başışlanmış olup, Enstitü Arşiv Kayıt Defteri'ne 17256-17292 Sıra No ve 48 Dosya No ile geçirilmiştir. Son tasniften sonra düzenlenen katalog numaraları ise belgeler ele alındıkça verilecektir.

¹ Bkz. Fahri Coker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923, c.II, Ankara 1995, Ali Sarkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları, C I- II, ve en son yayın olan Dr. Recep Çelik'in, Milli Mücadelede Din Adamları-1, İstanbul, 1999, s. 98-99. Burada Aydınlı Hoca Mehmet Esat olarak geçmekte, dip notta ise Gümülcineli olduğu belirtilmektedir. Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 adlı eserde de "Mehmet Esat Efendi (İleri) başlığı altında biyografisi verilmektedir Bkz. C. III. S.138-139. Esat İleri ile ilgili ilk bilgileri verenlerden Cemal Kutay ile Kadir Mısırhoğlu, doğru bir yaklaşımla Esat Hoca (Daha sonra Esat İleri), Esad (İleri) Hoca demektedirler. Ancak daha başka yanlışlıklara yer vermektedirler.

Esat İleri, kendisine ait dokümanları Enstitüye teslim ettikten bir süre sonra bazılarının fotoğraflarının ve kopyalarının alınıp asıllarının geri iadesini istemişse de bunun gerçekleşmediği, kendisine kopyaların gönderildiği anlaşılmaktadır².

O sıralarda Enstitü Müdürü olan merhum Prof. Enver Ziya Karal'a gönderdiği ve arşivde mevcut mektupların ilkinde (14 Kasım 1944), tarihi hatıraları kapsayan kendisince kıymetli belgelerin alındığına dair gönderilen teşekkür yazısızından dolayı memnuniyetini belirtiyordu. Çok istendiği halde bu belgeleri başkalarına vermediğini, dört erkek evlat ve torunlarının olduğunu, belgeleri bunlara hatıra olarak bırakmak istediğini, gönderilen belgelerinden "...suretlerine lüzum görünenleri alınıp iadesini hasetten rica.." ediyordu. 17 Aralık 1944 tarihli mektubundan anlaşıldığı kadarıyla Enstitü Müdürlüğü kendisinden hatıralarını da istemiş bunun üzerine "...ne gibi hatıralar istiyorsunuz? Yine birkaç hatırayı gönderiyorum. Şahsa ait gibi görerek sıkılıyorum. Belki tarihimize hizmet eder diye göndermeye cesaret ediyorum..." diyor, Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin müfreze ve komutanlarının fotoğraflarını gönderebileceğini belirtiyordu. Ayrıca "Büyük Gazi'ye ait zafer yollarında kendinden işittiklerim, hatıralarım var. Mahzar-ı kabul olur mu diye soruyordum³.

Esat İleri'nin gönderdiği 19 Ocak 1945 tarihli mektubu, önem taşımaktadır. Bu mektupla iletildiği belgelerin Enstitü İlmî Danışma ve Yönetim Kurulunca makbule geçtiğini, kabul etmesi halinde kendisine "Şeref Diploması verilmesinin kabul edildiğini" öğrendiğini belirtmekteydi. Memnun olduğunu, teşekkür ettiğini ifade ettikten sonra öz geçmişine ait önemli açıklamalarda bulunuyordu⁴.

Arşivde mevcut son mektubu 14 Şubat 1945 tarihlidir ve Enstitüce kendisine gönderilmiş olan 7 Şubat 1945 tarihli mektuba karşılık olarak yazılmıştır. Bu mektupta Enstitünün fahri üyeliğine seçildiği için memnun olduğunu belirttikten sonra yaşantısı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Gördüğü ilgiden memnuniyetini daha çok belge göndererek göstereceğini de ifade etmektedir. Atatürk'ün bir telgrafının suretini, "*Cihad-ı Ekber*" adlı risalesi ile "*Kadınların Vatan İşlerine Girmesine Dair*" risalesini de

² Esat İleri Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Enver Ziya Karal'a yazdığı mektupların ilki 14 Kasım 1944 tarihini taşımaktadır. İkinci mektup 17 Aralık 1944, üçüncüsü 19 Ocak 1945, dördüncü ve son mektup ise 14 Şubat 1945 tarihlidir. A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu 71, Belge 27 kayıtlı dosyanın içerisinde yer almaktadırlar. (Bundan böyle TİTEA olarak kısaltılacaktır).

³ TİTEA, Kutu 71, Belge 27/6.

⁴ E.Z.Karal, Enstitü Sekreteri Nimet Arslan'a mektubun boş sayfasına düştüğü notta uygun cevap verilmesini istiyordu. Bkz. I. Ek mektup ve not. Bu tarihlerde yürürlükte olan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü İç Talimatnamesi'nin 18.maddesi "Enstitüye İnkılâp Tarihi ile ilgili önemli eşya ve vesika teberruunda bulunan veyahut bu kabil eşya ile vesikaların enstitüye kazandırılmasına çalışanlara..." İlmî Danışma ve Yönetim Kurulunun kararıyla "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün fahri azası" unvanının verilmesini öngörmekteydi.

göndermektedir. Ayrıca, basılı eseri "*Düşündüklerim, Dileklerim, Emellerim*"i de yollamıştır. Daha önce gönderdiği Garbi Trakya Müfrezesi fotoğraflarından birisini daha yolladığını da ifade etmektedir. Bu mektubunda eski harflere alışık olduğunu, ihtiyarlığından dolayı kolayına geldiği için böyle yazdığını, kusuruna bakılmamasını da belirtmekteydi.

Kendisinin verdiği bilgilerle hakkında yazılanları birlikte değerlendirdiğimizde yaşam öyküsünü yeniden yazmak mümkün olmaktadır. Eldeki verilere göre 1882 Gümülcüne doğumludur. Babası ilmiye sınıfı mensuplarından Müderris Mehmet Hilmi Efendi'dir. Mehmet Hilmi Efendi, müderrislikle yetinmemiş, siyasetle uğraşmış ve Osmanlı Mebuslar Meclisinde Balkan Harbi öncesinde Gümülcüne mebusluğunu yapmıştır⁵. Esat Efendi ile ilgili olarak verilen bilgilerde babasının Osmanlı Mebuslar Meclisinde görev yaptığına dair bir kayıt yer almamaktadır.

Esat Efendi de öğretimini tamamladıktan sonra, o dönemin orta ve lise öğretimi veren idadî ve sultanilerde öğretmen olarak çalışmıştır. İmamlik-hocalık yaptığına dair elimizde bilgi bulunmamaktadır. Daha önemlisi babası gibi siyasetle yakından ilgilenmiş, İttihat ve Terakki Kulübü'nün Gümülcüne Livası (Sancağı) Reisliğini (başkanlığını) üstlenmişti. Balkan Harbi çıkınca gönüllü olarak katılmış kendi ifadesiyle "*..Bulgarların çok zulmüne duçar*" olmuştur. Yunanlılar bölgeyi ele geçirince, zorla Hıristiyan yapılanların yeniden Müslümanlığa dönmelerine izin vermişlerse de bu 25 gün kadar sürmüş Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeleri üzerine bölgenin bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bunu gerçekleştirenlerin içinde Esat Efendi de bulunmaktadır⁶. Ancak, Osmanlı Hükümetinin İstanbul Anlaşması (29 Eylül 1913) gereği Gümülcüne'yi Bulgaristan'a bırakmasının ardından ailesiyle birlikte hükümetin emri üzerine İstanbul'a göç etmiştir⁷.

Öğretmenlik yapmak istemesi üzerine Aydın Sultanisi'ne atanması hükümetçe uygun görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu lisede öğretmenlik yapmış, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Maarif Nezareti, yatılı öğrencileri yanına alarak İstanbul'a dönmesini istemişse de "*..vatan ve millete hıyanettir..*" diyerek buna icabet etmemiştir. Kendi ifadesine göre on beş yıl kadar sultanilerde öğretmenlik yapmıştır.

⁵ Mehmet Hilmi Efendi, II. Meşrutiyet Döneminde I. Dönem (1908-1912) Gümülcüne mebusluğu, II. Dönem'de ise Kırkkilise (Kırklareli) mebusu olarak parlamentoda yer almıştır. Bkz. İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, I.ve II. Meşrutiyet, II. Cilt, s.27. (Burada sehven adı Mehmet Fehmi Efendi olarak geçmektedir s. 46'da doğru olarak yer almaktadır).

⁶ 1913 yılı Temmuz ayı ortalarından Eylül ortalarına kadar devam eden "Gümülcüne Hükümet-i Müstakilesi" İstanbul Antlaşmasıyla son bulmuştur. Mehmet Hilmi Efendi, başkalarıyla birlikte hükümetin dağılmaması için çalışmışsa da başarılı olamamışlardır. Bkz. TİTEA, 71-9. Kartpostalın arkasına düşülen not.

⁷ E. Z. Karal'a yazdığı 19 Ocak 1945 tarihli mektupta Yunanlıların Gümülcüne'den çekilmeleri üzerine Bulgarların gelmesine engel olduklarını, Hükümet-i müstakile teşkil ettiklerini, badehu icabı siyaset İstanbul'a hükümetimizin emri ile geldiklerini ifade etmektedir.

Aydın'ın önemli bir direniş gösterilmeden Yunan birliklerince işgal edilmesi ve akabinde halka zulüm etmeye başlamaları ile birlikte yörede bulunan 57. Tümen'in subayları ve Aydın Efeleri'yle direnişe geçenlerin içinde yer almıştır. Yunan kuvvetlerini Aydın'dan çıkarmışlarsa da üç gün sonra büyük takviye alarak tekrar taarruza geçen Yunan birlikleri kenti yeniden ele geçirmiştir. Bu sırada dünya basınının ulusal direniş zalimane olarak göstermesi, Anadolu'da Hıristiyanlığın tehlikeye girdiğini yazması üzerine, kendilerine haksızlık yapıldığını, asıl zulum Yunan askerinin Müslüman halka yaptığını, İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İstanbul hükümetine iletmek üzere oluşturulan komitede görev almış toplanan imzalarla birlikte şikâyetlerini dünya kamuoyuna duyurmak için İstanbul'a götürmek üzere Rodos yolu ile Aydın'dan ayrılmışlardı. Üç kişilik bu kurulda Esat Efendi, Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı sıfatıyla ilk sırada yer alıyordu. Diğer üyeler Aydın Belediye Reisi Reşat Bey ile mütercim Şemseddin Bey idi⁸.

Rodos'ta İtalyanlarla görüşmüşler, Yunan mezaliminin Avrupa basınına iletilmesi için yardımlarını almışlardı. Rodos valisiyle ve Anadolu İşgal Kuvvetleri Genel Komutanıyla görüşmelerinde takındıkları tavır takdir edilmişti. (Mezalime ilişkin belgeyi, o sırada Avrupa'da tahsilden dönen Şükrü Saraçoğlu, Mahmut Esat ile birlikte Fransızca'ya çevirmişlerdi.)

Heyeti, Damat Ferit'in "*bagilerin mümesilini kabul etmeyiz*" demesi üzerine Padişah da kabul etmemiş, İttihat ve Terakki mensubu bazı kimseler ve okul arkadaşlarıyla görüşebilmiş Akşam Gazetesi sahibi Şinasi Nazım, Yahya Kemal, Necati ve Vasıf beylerle buluşarak amaçlarını bunlara anlatmışlardı. Bu çabaları sonucunda bir hafta kadar sonra İtilaf Devletlerince Tahkikat Heyeti oluşturulup bölgeye gönderilmiş ve girişim olumlu sonuç vermişti.

Esat Efendi, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Aydın milletvekili olarak girmiş, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun ilk İdare Heyetine katıldığı gibi Tayyare Cemiyetinin kuruluşunda yine ilk İdare Heyetine girmiştir. Çocuk Esirgeme Kurumuna dönüşecek olan Himaye-i Etfal'in de Heyet-i Merkeziye azalığına seçilmişti⁹.

Aydın dolaylarında katıldığı çarpışmalar ve milis kuvvetleriyle düzenli birlikleri cesaretlendirmek üzere yaptığı konuşmalar çok yararlı olmuştu. Bu yüzden bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanı sıra Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe de kendisine "*Fahri Ordu Müftüsü*" unvanını vermişlerdir. Bununla ilgili ilk belgemiz 12 Teşrinievvel 335 (12.10.1919) tarihli olup, Aydın ve Havalisi Umum Kuva-

⁸ TİTEA,71-10.

⁹ E.Z.Karal'a yazdığı 19 Ocak 1945 tarihli mektup.

yi Milliye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey¹⁰'in mühür ve imzasını taşımaktadır.

“Milli Ordu Müftüsü Faziletli muhterem Hoca Esat Efendi

Aydın ve Ödemiş cephelerinde ilminiz ve silahınızla ifa ettiğiniz pek büyük hüsn-i hizmetinize karşı zât-ı alilerinizi millî ordu müftülüğüne tayininiz tensib edilmiştir. Arz-ı keyfiyetle emin olduğumuz hizmet-i vataniyyenizin temadisini rica ederim efendim Fi 12 Teşrin-i evvel 335¹¹.

Aydın ve havalisi Umum Kuvayi Milliye Kumandanı (İmza ve mühür)”

Bu yazıdan 13 gün sonra “Gümülcineli Hoca Esat Efendi’ye” başlıklı ve 713 numaralı kendisini Aydın ve Menteşe ve havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak nitelendiren Demirci Mehmet Efe mühür ve imzalı yazıda “*Öteden beri esbak etmekte olan hizmet-i vatan perveranenize binaen sizi ordu müftü makam-i alisine tayin ettim. Kale’l-evvel hidemat-i vataniyyede muvafakiyetinizi temenni ederim*” denmektedir.

Üçüncü belge, o sıralarda kendisini Aydın mıntıkası Kumandan-ı Cenubi olarak nitelendiren Yörük Ali Efe’ye ait olup 11 Eylül 1920 tarihini taşımaktadır. “*Milli Ordu Müftüsü ve Büyük Millet Meclisi Azası Hoca-yı muhterem Gümülcine’li Esat Efendi*” başlıklı olup, halkın, Yunan zulmünden şikâyetini ilgililere ulaştıran komisyonda görev alması, bir yıldan beri cephede toplanan savaşıçılara “...telkinat-ı diniye ve teşvikat-ı fariza-i cihadiyede bulunduğundan dolayı” kendisine verilen fahri ordu müftülüğünü kabul ettiğinden sevgi ve şükranlarını sunmaktaydı.¹²

Bu belgelerden anlaşıldığı üzere günün olağanüstü ortamında bölgede etkinlik gösteren düzenli birliklerin komutanı ile birlikte efeler de kendi mıntıklarında kendilerini yetkili komutan olarak görmekteydiler. Yine açıkça görüldüğü gibi bu unvanın adı geçen kişilerce verilebileceğine dair bir kural ya da yasal düzenleme söz konusu değildir. Bununla beraber genel kabul görmüş Esat Efendi’nin bir sıfatı olarak kullanıla gelmiştir. Askerleri manen savaşa hazırlamanın yanı sıra mücahit olarak cephede savaştığına ilişkin başka bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim Dördüncü Fırka Kumandanı Kaymakam Mehmet Nazım’ın kendisine gönderdiği 2 Şubat 1921 tarihli yazıda bu husus şöyle yer almaktadır:

“.....karlı ve yağmurlu bir havada herkesin ruhen düşkün olduğu günlerde kendisini cephemizin ileri hatlarına “Yaş Çayır”a vaaz ve irşad

¹⁰ Mühür ve imzanın okunmasında Esat İleri’nin Enstitüye verdiği belgeler listesinden yararlanılmıştır. Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Çine’de bulunan 175. Alayın komutanlığını yapmış, başka önemli görevler de üstlenmişti. Bkz. Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu Kuva-yı Milliye Harekatı, Ankara, 1990., ss. 83, 86, 91, 165 vd.

¹¹ TİTEA, 71-12/3

¹² TİTEA, 71-12/1.

için gönderdim...siperlerimizde askerimize nasihat ve düşmana kurşun atmak suretiyle fiilen mücahedeye müşareket eyledi. Bundan memnun ve müftehir kaldığımı işbu vesika ile kendisine arz ve beyanı bir vecibe-i vicdaniye bildim"¹³.

Bu sıralarda takdir kazanmış başka hizmetleri de olmuştur. Düzenli ordu kurulduktan sonra askerlerin zorunlu giderlerini karşılamakta büyük sıkıntı çekildiği bilinmektedir. Halkın gönüllü katkısını sağlamak üzere gruplar oluşturularak veya ferdi olarak sözü geçenlerin kent, kasaba ve köyleri dolaşarak yardım toplanmasında etkili oldukları görülmektedir. Esat Efendi de Güney-Batı Anadolu yöresinde halktan yardım alınmasında başarılı olmuş kişilerden birisi idi. Onun bu çalışmaları takdir toplamış ve kendisine Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sabir) teşekkür etmişti¹⁴.

Ordumuz Batı Cephesi'nde başarı kazanıp İzmir'e doğru ilerlerken Esat Efendi de Birinci Ordu Karargâhı'nda bulunmaktadır. Nurettin Paşa, Mustafa Kemal ve diğer subayların konuşmalarına tanık olduğunu "...Nurettin Paşa'nın Sırp sındığı Muharebesi gibi bir Rum sındığı harbi yapalım. Bütün düşman kuva-yı külliyesini esir etmek imkan dahilidir.." dediğine tanık olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün, İzmir'de çıkmakta olan Anadolu gibi gazetelere milletvekilleriyle birlikte telgraf çekerek Afyon'u aldığımızı, düşmanın belini kırdığımızı ileten telgraflar çektiğini de yazmaktadır¹⁵.

Daha önce de kısaca değindiğimiz üzere Esat Efendi Aydın milletvekili olarak 10 Ekim 1920'de Meclis'e katıldı. Şer'iyeye-Evkaf, İrşad ve Millî eğitim komisyonlarında görev aldı. Dönem içinde Meclis kürsüsünde on bir konuşma yaptı. Dört soru önergesi verdi. Başkanlığa sunduğu dokuz kanun teklifinden İhracat Vergisinin kaldırılmasına ait olanı 3 Ağustos 1921'de kabul edilerek yasalastı(143 sayılı kanun)¹⁶.

Esat Efendi'ye Kurtuluş Savaşı sırasında cephede fedakârca hizmet yapması dikkate alınarak 21 Kasım 1923 tarihli Meclis kararı ile Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmesi kararlaştırıldı. Madalyası 23 Mart

¹³ TİTEA, 71-15. Dördüncü Fırka Kumandanlığı Erkan-ı Harbiyesi Hususi başlık ve Afyon 2.2.37 tarihli belge. Kurmay Albay Mehmet Nazım, 10 Ocak 1921'de 4. Piyade Tümeni komutanı olmuş, Eskişehir Muharebesinde 15 Temmuz 1921'de şehit olmuştur.

¹⁴ TİTEA, 71-22/4 : "*Burdur'da Aydın mebusu Esat Efendi Hazretlerine Ordunun bu sıralarda muhtaç olduğu mevad-ı iaşenin tedarik ve mubayaasında sebki eden kıymetli muavenetlerinize bilhassa arz-ı teşekkür eder ve iaşenin halen ve atiyen tanziminde bir buhrana ma'ruz kalmamak üzere mubayaa hususundaki himem-i alilerinizin devam ve temadisini bilhassa rica ve arz-ı hürmet eylerim efendim*

Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan "

¹⁵ TİTEA, 71-27 19 Ocak 1945 tarihli mektubu.

¹⁶ Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B:M:M. I.Dönem 1919-1923, C.III, s. 139.

1925 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yapılan törenle ilk kez göğsüne takıldı¹⁷.

Sonuç

Verdiğimiz bu bilgilerle Esat İleri'in Kurtuluş Savaşı öncesi ve sırasındaki hayatının iyi bilinmeyen yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Onun savaş sonrası faaliyetleri üzerindeki çalışmalarımız sürmektedir. Ancak, 1922 yılında küçük bir kitap olarak Manisa'da bastırıldığı *Düşündüklerim, Dileklerim, Emellerim* adlı yayını, o günlerde ülkenin refahı için nelerin yapılması gerektiğini ortaya koyması ve ilerde bu önerilerinin önemli bir kısmının uygulamaya geçirilmiş olması üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Dilinin anlaşılır olması, fikirlerini açıkça ortaya koymuş bulunması dikkate alınarak bu broşürünü önemli bir belge olarak ekte veriyoruz¹⁸.

Kaynakça

- AYDINEL, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Ankara 1990.
- COKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C.II*, Ankara 1995.
- ÇELİK, Recep, *Milli Mücadelede Din Adamları, I.*, İstanbul 1999.
- GÜNEŞ, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, I ve II. Meşrutiyet*, II. Cilt. Ankara, 1997.
- KUTAY, Cemal, "İrşat Heyetleri", *Tarih Konuşuyor*, cx.VIII., Sayı 52, Mayıs 1968.
- (İLERİ), Esat, *Düşündüklerim, Dileklerim, Emellerim*, Manisa 1922.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları, C. I-II*, Ankara, 1997.
- MISIRLIOĞLU, Kadir, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*, İstanbul, 1992.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II. Dönem, C. 3.*
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü İç Talimatnamesi*, Ankara, 1943.
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi. Kutu No:71; Belge No: 9, 10, 12/1, 12/3, 15, 22/4, 27, 27/6*

¹⁷ TBMM I. Dönem milletvekili olup aynı zamanda cephe'de ve İzmir bölgesi kuzey grubunda görev alıp cesaret ve fedakârlık gösteren asker ve sivil milletvekillerine kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası verilmesi, TBMM Genel Kurulunda görüşülerek 21 Kasım 1923'te kabul edilmişti. Sivil milletvekillerinden Mahmut Celal, Mustafa Necati, Reşat, Vehbi, Hacı Şükrü, Hamdi, Hüseyin ve Rıza beylerle birlikte Hoca Esat Efendiye de madalya verilmesi uygun görülmüştü. (Bkz. TBMM Zabıt Cerideleri, II, Dönem: C.3, s. 9-10).

¹⁸ Bkz. 2. ek.

Mr. Nurettin,
 Bu mektubu okuduktan
 sonra uygun bir cevap
 hazırlayalım.
 2-2-1945
 S. Z. Baran

TÜRK İNKILAP TARİHİ	
A. F. S. T. İ. E. T. İ.	
Kişinin No	71
Çalışma No	22
Belge No	29-1

2. Ek

DÜŞÜNDÜKLERİM, DİLEKLERİM, EMEKLERİM

Muharriri

Aydın Mebusu

Esad

Manisa'da İnkılab Gazetesi Matbaasında tab' edilmiştir

1922-1338

Artık mâzinin derinliklerine gömmeye mecbur olduğumuz eski idare sisteminin halkımıza hiçbir faide vermediğini ve bilakis mütemadiyen halkı sefaletten sefalete, felaketden felakete duçar eder bir mahiyetde olduğunu biz yeni inkılabımızla anladık.

Tarihimizin ibtidasından İzmir'in işgaline kadar hükümet milleti iken, düşmanlarımızın dünyaya geldiği tarihten beri himayetsiz ve istiklalsiz yaşamamış, esaret kabul etmemiş, daima efendi olarak hayat-i istiklal geçirmiş olan asil aziz milletimizi tamamen mahv etmesine karşı İstanbul'da hükümetin itaat göstermesiyle, milli kıyamın başlamasıyla millet hükümeti olduk. Asırlardan beri cereyan eden hâdisat ve vukuatın verdiği tecrübe üzerine bu milli inkılabla gayet emin ve milletin istiklal ve istikbalini te'min edecek bir surette esaslı ve devamlı bir şekl-i idare te'sis etmiş ve mükemmele doğru hatve atmıştır.

Ezelden beri bu toprağın hakiki sahibi ve namuskâr işçisi olan Türk köylüsünün vatan-ı azizin kan, can, fedakârlık istediği zamanlarda ilk safda bulunan bu çalışkan ve kanaatkâr kitlenin, bu yüksek yaradılmış insanların omuzları üstünde hüküm-ferma olan imhâkâr usul tamamıyla ref' edilecektir.

Necabetin, ulucenabın, azimkarlığın, celadetin timsal-ı müccesemi olan köylülerin mesut ve bahtiyar edilmesi, ağlayan gözyaşlarının silinmesi, örsünün önüne demircinin, ocağının başında ateşcinin, tarlasında çiftçinin, mektebinde muallimin, işinde memurun, dükkanında esnafın zevk-i hayat, mesudane evkat görmesine çalışılacaktır.

Milletimizin kalbiyle, ruhuyle, vücudiyle, maliyle iştirak ettiği bu son mücadeleden kat'i ve şerefli bir surette çıkacağına şüphe yoktur; avn-i hakla ümidimiz çoktur. Kahraman ordumuzun atdığı her adım ile ebedi halâsın yollarını açıyor, talihsiz günler geride kalıyor, muzaffer ordumuz omzunda milletin hürriyet ve istiklal tahtını taşıyarak düşmanı hatve, hatve takib ederek tepeliyor; aziz vatanımız düşman istilasından masûn ve hazin kalblerimiz tamamen ihya ve memnun olduğu gün ve hatta şimdiden bütün mevcudiyetimizle en birinci vazifemiz

asil ve necib milletimizin temin-i sıhhat ve iktisâb-ı ilm ve marifet ve istihsal-i servet etmesi hususuna gayretimizdir.

Hak-ı pak vatan-i milletimizin saadet halini tatmin edecek menâbi-i servete maliktir. Mevcut nüfus değil, mevcudun beş on mislini mesud edecek hazain-i tabiiyet vatanımızda mevcuttur. Vatanımızın ırmaklarından, münbit ve mahsuldar topraklarından, orman ve madenlerinden temin-i menfaate çalışmalıyız. Bu derece mebzul ni'met ve servet karşusunda bugünkü insanlar yarınki evladına yadigâr olarak birkaç damla gözyaşı değil, yüksek bir saadet yuvası hazırlamaya uğraşmalıdır. Milletın hayat-i istiklaline en büyük hadim servet olmağla milletın iktisab-ı servet etmesine son derecede gayret eylemeliyiz. Tarih; bir hüccet-i katiadır. Bize gösterir ki bir milletın temin-i istiklalinin en büyük amili servettir. Şu geçen asır içinde servetin ne mühim işler görerek sahibi bulunan milleti ne gibi felaketlerden kurtardığı kesb-i kattiyet etmiş mesail-i riyaziye gibi meydandadır.

Fransa (1870) de Almanya'ya mağlub oldu, tahammülfersa bir taksimat tediyesine icbar edildi. Tediye etmediği takdirde bir çok zaman Fransız toprakları düşman çizmeleri altında inleyecekti. Fransa'nın serveti bu hakarete uzun müddet tahammül etmedi. Heman harekete geldi, düşmanı ümid etmediği bir zamanda hudutlarından dışarı atdı.

O kadarla da kalmadı, elli sene sonra işte o Almanya'yı memleketinden tard eden servet Fransa'yı galib mevkiine geçirdi

Parasızlığın seyiesi de bizim başımıza geldi. (1877-78)'de Osmanlı ve Rus Muharebesinde mağlub olduk, gayet ağır şerait altında Ayastefanos Muahadesini imzaya mecbur kaldık, Berlin Sefiri Sadullah Paşa merhumun tedabir-i hâkimanesi ile bu muahede tadil ettirilerek Berlin Muahedesi oldu. Lakin neler kaybettik? Özü, sözü Türk olan Kars, Batum, Ardahan Rusya'ya tavizat mukabilinde terk olunuyor, Kıbrıs, Mısır İngiltere'ye veriliyor, niçün ? Çünkü tazminat-ı tediye edecek ne hazinede, ne de milletde para var idi, hükümet borcunu tediye edecek mebalig-i varidat gösteremedi, işte bu memleketler arz olunan devletlere muvakkaten verildi, ta ki borç tediye edilsin, evet borçdan kısım-ı azami verildi, fakat yekunu tediye edilmeden dost düşman, düşman dost oldu, Kars, Ardahan gibi bir kısım memleketleri dost hükümet verdi,.. İşte bu acı felaketler, bu feci' meziyetler bize ders-i ibret olmalıdır. Dünya otomobillerle kamyonlarla ticaret âleminde sürat-i berkiye ile terakki ederken bizim merkeb ve kağrı arabalarla icra-i nakliyat ve ticaretimize hangi Kuran, hangi iman, hangi vicdan kail ve razı gelir?

Aziz vatanımın temin-i istiklali, asil milletimin saadet-i hali hakkında düşündüklerim, dileklerim, emeklerim ber- vech-i atidir:

1-Damarımızdaki kana bedenimizdeki cana muhabbet-i diniye-i vataniyenin ameli ve nazari bir suretde birleşmesi;

2- Mekteplerde ulum-i diniyye derslerinin fûnun-ı hazıranın icab ettirdiği bir surette şeriat-ı muttâharamızın bu husustaki münevver sayfalarının açılmasıyla muktedir ve dindar muallimler vasıtasıyla evlad-ı vatana tedris ettirilmesi;

3- Bulut altında kalmış güneş gibi şeriatın içtimaî, iktisadî, fasıllarının dilimize tercümesi, ulema-i kiram tarafından saf ve pak kalbli köylülerimize telkinat icrası;

4- Bir heyet-i fazıla-i vukufiye tarafından dinî, ilmî, fennî, edebî, felsefî, içtimaî bir surette mükemmel bir Kuran-i Kerim tefsirinin vücude getirilmesi;

5- Mev'izelerin yalnız ahkam-ı diniyye hasır ettirilmemesi, nazar-ı şeriatda ilim ve marifetin, sıhhatin, ziraatın, ticaretin, sanatın, vatan ve millete hizmetin, hüsn-i muâşeretin, imar-ı mülk ve memleketin lüzum ve vücubuna ve ahkam-ı hukukiye ve cezaiye ve ticariyye dair vaaz ve nasihatlar icrası;

6- Cuma hutbelerinin şeriat-i İslamiyet'in cevaz gösterdiği veçhile zemin ve zamana ve ahval-i cihana ve saadet -darına bâdi olacak bir surette Türkçe okunması;

7- Cemaat-ı İslami'ye teşkilatının bir an evvel vücuda getirilmesi;

8- Teşkil etmiş ve edecek hükümet-i İslamiye ile tevhid siyasetinin takibi

9- Türk dilinin Türkçe bırakılması, yabancı kelimelerden, kaidelerden mümkün mertebe ilm-i lugat ve iştikakiyle ruh-ı lisandan doğmuş sarf, nahv, muntak, manâ, beyan, bedi' gibi ilm-i fesahat ve belagete aid eserlerin vücuda getirilmesi için maddi ve manevi teşvikat ve mükâfatlar icra ve itası;

10- Müslümanlığın hayatı ilimdir, hatta ihtiyarlar ekmek yemekten utanmadıkları gibi ilim öğrenmekten de utanmasınlar diye emr buyuran Hazreti Peygamber Efendimizin emr-i celiline itaat büyük ve küçük herkesin tahsil-i ilm ve marifetine çalışması;

11- Milli dil öğretilmedikçe mekteb şakirdanına başka bir lisan öğretilmemesi;

12- Lisan-ı Arabînin lisan-i dini olmasıyla Fransızca veya diğer lisanlar gibi müstakilen tahsil ettirilmesi, Farisî lisanına da ehemmiyet verilmesi;

13- Hakiki vesaike müstenid umumi bir Türk tarihi yazdırılması;

14- İlmî, fennî, tarihî, içtimaî asar-i âliye-yi ecnebiyyenin büyük mükâfatlar mukabilinde dilimize tercüme ettirilmesi;

15- İhtisas ve sanat mekteplerinin bir an evvel küşad edilmesi, lakin şimdiki sanat mektepleri gibi servet-i milliyeyi heder eden mektepler gibi olmamalı;

16- Köy hocaları yetiştirilmek üzere muvakkat ve leylî dârülmualliminler açılması;

17- Köy yerlerinin sıhate, iktisadiyata, askerliğe elverişli yerlerden intihab edilmesi, maksatsız köyler teşkil edilmemesi;

18- Muhacirin iskânında hayat ve sanayi-i sabıklarının nazar-ı dikkate alınması, bataklık ve havası bozuk yerlere iskân edilmemesi;

19- Evlerinizi kabre benzetmeyiniz buyuran Hazreti Peygamber Efendimizin emr-i celiline itibaren köy evlerinin muayyen ve sade sıhhi bir tarzda inşa etdirilmesi ve bir köyün la akal ikiyüz haneden mürekkebe olmasına çalışılması;

20- Her köyde bir cami-i şerif, bir mekteb yaptırılması, şer' en de müstâhsen olduğu üzere mezarlıkların köylerden en az bir çaryek uzak mesafelerde yapılması;

21- Hekimsiz, hâkimsiz yerde durma diyen dedelerimizin sözünün muvafık-ı şeriat ve mutabık-ı akıl ve hikmet olmasıyla büyük köylerde ve hele nahiyelere olsun temin-i sıhhat için hekimlerin ve muhafaza-i adalet için hâkimlerin bulundurulması;

22- Mütেকaidin ve malûlin ve kuzatdan ehil ve muktedir olanlarının köylerde iskân ve tavattun etmelerinin teşvik ve temin, maaşlarına dokunmak değil fazla olarak arazi-i hâliyeden meccanen verilerek köy hocalıklarına tayin edilmesi;

23- Pek büyük zararları görülen arazi ve hudut tasarruf münazaalarına nihayet verilmek üzere dolgun maaşlı seyyar hâkimlerin kadastro heyetleriyle beraber dolaşması;

24- Tevzi-i adaletden udul eden hükkamın cürümle ceza beyninde tesbit-i adile olmasa bile sırf nef'i vatan ve millet namına ağır cezalarla tecziye edilmesi;

25- Kanunların vazında tercüme ve nakil hususu ihtiyar edilmeyib memleketin muhtelif nukat ve merkezlerinde icra edilecek tetkikatın neticelerine ve halkın örf ve adet ve an'anat ve kabiliyetine göre tanzimi, çamaşır değiştirmek gibi her sene bir kanun çıkarılmasından ictinab olunması;

26- Bir âlimin ilminden yalnız insanlar ve hâlbuki bir rençberin ziraatından hem insanlar ve hem de hayvanlar ve hem de kuşlar istifade eder. Rençberlik ne mübarektir diye şeran veya dârü'-l itila olan rençberliğin ve rençberlerin aziz ve muhterem tutulması;

27- Bir millet, bir devletin bekası, medâr-ı istinadı iktisadiyatıdır. Bizim iktisadiyatımızın esası ziraattır. Gümrüklerimizi tetkik edersek göreceğiz ki ihracat eşyasının heman kaffesi mahsulât ve mamulât-ı ziraattır. Bütçenin varidat-ı yekûnunu kabartan zür'a'dan alınan kısımdır. Ordumuzu, halkımızı besleyen ziraattır, esasen halkımızın yüzde 80-90'ı zür'adır. Şu halde yegane çare çare-i halas ve sebab-i itilamız ziraattır. Ve ziraat olacaktır. Binaenaleyh sebab-i hayatımız olan ziraatin ıslah ve terakkisi için her şeye tercihen ibrâz-ı mesai-i memleketin menafi-i iktizasından olmakla ulûm ve fûnun-i ceride-i ziraiyenin memleketde neşr ve tamimi, bu ancak ziraat mekteplerinin adedini çoğaltmak ve bi'-l umum mektep ve medreselerde ziraat dersleri okutmakla kabildir. Şimdiki ziraat mekteplerine benzemek üzere mesarifine kendi ameli ve nazar-ı mesaisi semeresiyle hasil

olacak varidatla kapatmak bütçeye bar olmamak ve köylülerden talebe alınmak şartıyla bir çok mahallerde ziraat mektepleri açılması;

28- Medid harpler memleketde insan kollarını ve bilhassa ziraat hayvanlarını azaltmış olmasıyla bunlar yerine demir alata, makineler ikame etmek lazımdır. Bir günde otuz kırk dönüm yer süren, hem gayet derin süren makineler mevcut olmağla arazi geniş ve müsait yerlerde bu makinelerle iş görülmesi, makinelerin faidesinin halka amelen gösterilmesi, ekin yığınları adamsızlık, vesaitsizlik yüzünden vakit ve zamaniyle harman edilemiyerek çürüdüğü vaki olur, zür'a bu yokluk karşısında ziraatını taksir ve temdide mecbur kalır, zür'anın en zor ve en mühim işi hasadı harman zamanı olmasıyla memlekete orak ve harman yapan makinelerden külliyetli miktarda idhal ve tamim edilmesi, istihsalatımızın artmasına çalışılması;

29- Ziraat alat ve edevatını Singer Dikiş Makinesi Şirketi gibi kırıldığına yapmayı ve yedek aletlerini ucuzca vermeyi taahhüd eden bir veya müteadit şirketlere münasib şurut dâhilinde verilmesi;

30- Topraklarımızı tahlil edecek ve unsurlarını bildirecek laboratuvarların her sancakta ikişer üçer tane olsun vücuda getirilmesi, her şehir, liva, kaza, hatta nahiyelerin arz ve ikliminin ne gibi mahsulât ve mezruata elverişli olduğunun katiyen tesbit ve tahrir edilmesi

31- Anadolu'nun birçok yerleri çıplak, ağaçsızdır. Ne meyve ağacı var ve ne de odun ve kömürlük ağaç var, milyarlarca dönüm arazi ne kadar çok meyve ağacı yetiştirir ve ne kadar varidat getirir düşünelim, ağaçsızlıktan ahali sığır tezeği yakıyor, bu hal dünyanın hangi tarafından var? Tohumdan ağaç yetiştigiğine bile halkımızın çoğu kail değil, duracak vaktimiz yok, heman her yerde işcar-ı müsemmere ve gayrimüsemmere fidanlıkları yapıp fidan yetiştirilmesi ve ahaliye dağıtılması, dikmesinin ve tımarının halka öğretilmesi;

32- Köyleri kuraklık tehlikesinden kurtarmak üzere motorlu sabit veya müteharrik tulum balar istimaline köylülerin alıştırılması, burgu kuyuları hafri edilerek veya civardaki çayırardan su alınarak tarlaları suya gark edecek alat ve makinelerin getirilmesi;

33- Sıhhat-ı umumiyei ihlal ve sıtmayı vücuda getiren ve idame eden suları ve bataklıkları kurutmak veya ziraate Salih yerleri istila eden suları inzibat altına alıp bu yerlerden istifade etmek isteyenlere bu yerlerin bilâ bedel itası (Mesela Aydın livası mahallinde cereyan eden Menderes Nehrini inzibat altına almak ve fazla sularıyla istila ettiği yerleri ziraata kabil bir hale koymak ve cenahlarındaki boş ve ziraata salih yerleri imar etmek bunun gibi Cide Kazası dâhilinde Aydos Çayını vesair mecraları ve mansıbları dolan ırmak ve çayırın kabil-i istifade hallere ifrazı imtiyazını isteyenlere hafif şartlarla verilmesi;

34- Bazı köylerimizde akar soğuk su olan yerlerde adi taş değirmenleri pek az iş görüyor, Avrupa'da köylüler için müteadit nevi el veya hayvan veyahut su ile

çevrilen değirmen makineleri mevcut olmağla bunların getirilmesi, müsait olan yerlerde yel değirmenleri inşası;

35- Memleketimizde henüz hakkiyle bilinmeyen sütçülük, peynircilik, tavukçuluk, arıcılık, ipekçilik, bağcılık, fenni surette hayvan yetiştirmek gibi ziraat sanatlarının fenni bir surette köylülere öğretilmesi,

36- Memleketimize haricden süt tozu, mükessif süt, et, sebze, meyve balık konserveleri geliyor, bunların mevâd-ı iptidaiyesi bizde mebzulen mevcud olduğundan konsereciliğe ehemmiyet verilmesi, alat ve edevatı celb ve şirketler teşkil edilmesi;

37- Bazı yerlerde bağlar filokseraya tutulmuş, geçinmeleri buna müncer olan halk açlığa mahkûm, buralarda heman Amerika asma yapıp halka meccanen çubuk dağıtılarak bağların ihyası;

38- Memleketimize memalik-i ecnebiyeden her sene milyonlarca çay, kahve, biber kına kına ilah gibi mevâd-ı gıdai ve sanayi ve tıbbi mahsulât geliyor, iklim ve toprağımızın istidadiyetine göre bu gibi nebatat ve işcar-ı müfidenin tohum ve fide ve fidan ve aşı kalemlerini halka meccanen tevzi ederek temim-i ziraatlerine çalışılması;

39- Meyvelerin pek ucuz olduğu yerler var, haricden etek dolusu para ile celb eylediğimiz sinai ve tıbbi ispartoları bu meyvelerden çıkartmak için alat getirilmesi, halka öğretilmesi;

40- Dağlarımızda kokulu otlar çok olduğu halde haricden kolonya, lavanta vesair kokulu yağlar geliyor, bunların da alat ve edevatının celb edilerek dâhilen imal ve ihzar edilmesi hele gülcülüğe büyük ehemmiyet verilmesi,

41- Memlekette tütün, pamuk, piriç, susam, keten, patates gibi ziraat mahsulâtının da tamim ve tevsiine çalışılması;

42- Yolların, köprülerin amele-i mükellefe ile beraber inşa ve tamir edilmesi ve her köyün hududu dâhilindeki yolların su akıntılarının, köprülerin muhafazasından o köy halkının mesul tutulması, masarife mukabil de imece usulü ile ekilecek bir parça arazi hâsılâtının karşılık gösterilmesi, az çok tamire muhtaç olacak yolların köy heyet-i ihtiyariyesi tarafından ala meratibihim icab eden makamlara bildirilmesi,

43- Umur-ı nafia için ayrıca ve fakat muvakkat bir verginin ihdası veya hafif imtiyazat mukabilinde köylülerin veya civarındaki kasabalarla vücuda getirecekleri şirketlere verilmesi;

44- Yolların inşasında iktisadi, askeri hususlarının unutulmaması;

45- Nakliyatda kağrı arabalarının terkiyle dört tekerlekli arabalarla veya kamyonlarla nakliyatın temin edilmesi, müteaddit dört tekerlekli araba veya kamyon kullananların vergilerinin nisbet-i muayene dairesinde tahfifi veya askerlikten tecili, kağrı kullananlardan da ayrıca kağrı ve yol bozma resmi namiyle bir vergi alınması;

46- Erbab-ı ticaretin nazar-ı şeriatda mevkii yüksektir, kitab-ı fıkhiyyenin nısfından ziyadesi şirket meselelerine aittir. Aziz vatanda şirketler teşkiliyle ticaretin ecnebi ellerden kurtarılması, evlad-ı vatanın vücuda getirecekleri şirketlerin ve tesis edecekleri fabrikaların idame-i mevcudiyet ve muvaffakiyetleri için himaye siyasetinin takib olunması;

47- Köyler ve kasabalar civarında elektrik istihsali kabil olan sulardan istifade edilmesi için iktiza eden müessesat-ı fenniyyenin köylü veya kasabalılar müştereken veya yevmiyeci usulüyle vücuda getirilmesi;

48- Ormanların lüzum ve faidelerinin köylülere öğretilmesi, yirmi yaşından altmış yaşına kadar her ferdi zükurun senede bir ağaç yetiştirmeye mecbur edilmesi yetiştirmeyen ve ektiği ağacı tutmuş olarak hükümete irase etmeyenlerden muayyen bir ceza-i nakdi alınması;

49- Köy orman yollarının yaptırılması, muhafaza ettirilmesi;

50- Sanayinin mühim bir kısmı olan madencilige büyük ehemmiyet verilmesi, maden arama imtiyazatın mümkün mertebe evladı vatana verilmesi ecanibe verilecek imtiyazatın mucib-i istifade ağır vergilerle ve madenlerin civarındaki yollar şoseleri denize kadar mükemmelen inşa eylemek ve bütün amele ve müstahdemin ve memurini Türk ve muamelesi ve kuyud-ı hesabiyesi ve tahririyesi Türkçe olmak gibi şartlarla ecnebi sermayedarına verilmesi, izabe fabrikalarının behemhal memleketimizde olmasının temin edilmesi;

51- Petrol gibi ba-nisbe amelihatla istihsali kabil olan madenlerin halk öğreninceye kadar mümkün ise hükümetçe ihrac etdirilmesi,

52- Şimendiferlerin, şoselerin madenler civarında geçirilmesi;

53- Memleketin servet-i madeniyesi bizden ziyade ecnebilerce malum ve maruf bulunduğu ve bu babda birçok eserler vücuda getirilmiş olduğu cihetle alehusus madenlerimiz hakkında en ziyade Rusların uğraşmış olmasıyla bu gibi asar-ı nafianın dilimize tercüme ettirilmesi,

54 -Evlad-ı vatanın ruhuna da meknuz gemicilik ve sanayi-i bahriyenin terakki ve inkişafı zımında gemi, motor kayık inşasıyla ve bunların malzemelerini dâhil-i vatandan tedarik etmekle meşgul olanlar, nisbet-i muayene dairesinde münasib mükâfat-ı nakdiye veya maddiye itası;

Aziz vatanımın ve asil ve necib milletimin saadet-i hal ve istikbali hakkında düşündüklerim ve dileklerim ve emeklerim şu yazdıklarımıdır.

Eyle tevfi bu millete yarab-ı refik

Kıl inayet bize kim ümmet-i veliyü'l-tevfik